

Martuszewski, Edward

"Zbigniew Morsztyn, arianin i poeta",
Janusz Pelc, "Studia Staropolskie" T.
16, 1966 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-2, 189-190

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Janusz Pelc, *Zbigniew Morsztyn, arianin i poeta*, Warszawa 1966, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, t. 15 „Studiów Staropolskich”, ss. 420.

Życie Zbigniewa Morsztyna, jednego z najwybitniejszych poetów polskiego baroku, było bogate w perypetie, ale jeszcze większe komplikacje można zauważyć w rozwoju wiedzy potomnych o autorze *Muzy domowej*. Najpierw chciano mu przypisać cudze utwory, potem okazało się, że zabieg ten wcale nie był potrzebny, aby uznać go za jednego z najciekawszych poetów polskich XVII wieku. Okazało się również, że Zbigniew Morsztyn, oprócz godnej uwagi twórczości, miał nie banalny życiorys.

Dziś bibliografia na temat życia i twórczości Zbigniewa Morsztyna jest bardzo bogata ilościowo i bardzo różnaita pod względem wartości naukowej. Za najważniejsze jej pozycje uznać należy prace J. Rzepeckiego (*Muza domowa, czyli o nieznanym dotąd poezjach Zbigniewa Morsztyna*, Poznań 1884), Z. Mianowskiej (*Zbigniew Morsztyn. Życie i twórczość poetycka*, Poznań 1930), J. Dürr-Durskiego (wydawca i autor wstępu do *Muzy domowej*, Warszawa 1955), a w aspekcie naszego regionu A. Sajkowskiego (*Zbigniew Morsztyn w Prusach Książęcych, Uzupetnienia bibliograficzne*), w „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza”, nr 12, Filologia, nr 2, 1958, oraz E. Sukertowej-Biedrawiny (*Karty z dziejów Mazur, Olsztyn 1961*). Dochoodzi obecnie do nich najobszerniejsza i najbardziej wyczerpująca zagadnienie praca Janusza Pelca.

„Kompozycja niniejszej pracy — pisze autor we wstępie — odbiega od przyjmowanego często, jeśli nie zazwyczaj, podziału na część poświęconą biografii i osobną — poświęconą twórczości. W niniejszej książce relacja o dziejach poety przeplata się z relacją o dziejach jego twórczości. Nie tylko obok rozdziałów poświęconych przede wszystkim biografii sąsiadują rozdziały poświęcone twórczości, lecz nawet w ramach poszczególnych wyodrębnionych całości partie poświęcone utworom poety przeplatają się, a niekiedy nawet zlewają się z rekonstrukcją dziejów jego życia”.

Dość należy, że ten eksperyment pisarski uwieńczony został w zasadzie powodzeniem, zwłaszcza, że po części narracyjnej, złożonej z ośmiu rozdziałów (ca 350 stron) otrzymujemy część dokumentacyjną, na którą składają się: *Chronologia twórczości Zbigniewa Morsztyna; Niektóre fakty dotyczące działalności Zbigniewa Morsztyna w latach 1670—1689*, reprodukcje fotograficzne „Emblematów”; *Indeks utworów poetyckich Zbigniewa Morsztyna; Indeks osób i dzieł anonimowych; Spis ilustracji i Spis treści*. Szkoda natomiast, że informacje bibliograficzne ograniczają się jedynie do przypisków w tekście.

Janusz Pelc wykorzystał w swej pracy badając wszystkie opublikowane dotychczas pozycje bibliograficzne na temat życia i twórczości Zbigniewa Morsztyna, uwzględniając zarazem w szerokim stopniu prace poświęcone arianom i kulturze polskiej XVII wieku, dzięki czemu jego ocena zarówno

losów człowieka jak i wartości jego poezji została silnie osadzona w tle historycznym. Do tych zalet opracowania dochodzi jednak również w niemięjszym stopniu wykorzystanie licznych nowych archiwaliów, przede wszystkim Archiwum Radziwiłłowskiego.

Książka Janusza Pelca jest więc nie tylko próbą syntezy, ale też polemiką z dotychczasowymi ujęciami tematu. Odnosi się to przede wszystkim do ostatniego okresu życia Zbigniewa Morsztyna — na ziemi mazurskiej i w służbie u Radziwiłłów. Autor stara się wyjaśnić nieporozumienia, które sprawiły, że Zbigniewa Morsztyna posądzono o to, iż „jako emigrant na służbie magnata(...) tracił zdolność realnego widzenia istoty spraw najważniejszych dla bytu narodu”.

W ujęciu Pelca Zbigniew Morsztyn do 1670 r. jest przede wszystkim działaczem ariąńskim i gospodarzem Rudówki, a dopiero po tej dacie staje się „człowiekiem Radziwiłłów”, lecz już nie Bogusława, który zmarł 31 grudnia 1669 r., ale jego nieletniej wówczas córki Ludwiki Karoliny.

Mniej przekonywujące są natomiast te fragmenty pracy Pelca, w których stara się on wytłumaczyć krytykę Zbigniewa Morsztyna skierowaną pod adresem antybrandenburskiej polityki Jana III Sobieskiego.

Analogicznie do rewizji poglądów na mazursko-pruski okres życia Zbigniewa Morsztyna, Janusz Pelc przeprowadza również próbę przewartościowania jego dorobku poetyckiego, szczególnie dużo miejsca poświęcając interpretacji jego „Emblematów”, konkludując:

„Cóż za różnorodność postaw: między mistyczną tęsknotą do jedności z Bogiem i rajskiego bytowania, a złośliwą satyrą polityczną, pobudką i trzeźwą wskazówką skierowaną do współobywateli, wzywającą ich do jedności działania i troski o wspólne dobro, pochwałą uroków doczesnego żywota(...) Zbigniew Morsztyn był człowiekiem epoki, która wydała Pascala, która zrodziła racjonalistów i zrodziła także mistyków. Poeta-arianin był naturą otwartą i chłonną, był też dość typowym człowiekiem swoich niezwykle skomplikowanych i burzliwych czasów(...). Literatura polska XVII w.(...) byłaby także inna i uboższa, gdyby zabrakło w niej poezji żołnierskiej Zbigniewa Morsztyna i jego refleksyjnej liryki. Stanowią one nie-naruszalną część integralnej całości, jaką jest literatura polska XVII stulecia”.

Książka Janusza Pelca jest niewątpliwie najlepszym dotychczasowym opracowaniem tematu życia i twórczości Zbigniewa Morsztyna. Jest też cennym przyczynkiem szerszej pojętych badań nad polskim barokiem. Warto wreszcie podkreślić również jej dużą wartość dla historyków interesujących się przeszłością regionu mazurskiego.

Edward Martuszewski

Andrzej Wakar, *Przebudzenie narodowe Warmii 1886—1893*, Olsztyn 1965, ss. 111, 3 nłb. Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Rozprawy i Materiały.

Po dotychczasowych opracowaniach, poświęconych sytuacji ludności polskiej w Warmii u schyłku XIX wieku, opierających się o materiały źródłowe, zachowane w archiwach państwowych i kościelnych, otrzymaliśmy pracę Andrzeja Wakara, któremu za źródło posłużyły dostępne w kraju roczniki „Gazety Olsztyńskiej”. Główny zrąb omawianej pracy powstał na seminarium magisterskim prof. dra Stefana Kieniewicza.

O spojrzeniu na te zagadnienia przez pryzmat treści „Gazety Olsztyńskiej” — jak wyjaśnia we wstępie swojej pracy Andrzej Wakar — zaważył fakt, że dotychczasowi badacze polscy, zajmujący się początkami ruchu